

hove uzvišenosti i dostojanstva. Tako je primijenjena usporedba Farneseovih sa slavnim povijesnim osobama neodvojiva od njihova humanističkog antropocentričnog stajališta (105).

Slijedi obrada minijature »Isus podučava apostole« u *Lekcionaru Towneley* (poznat i kao *Evangelario B. I. 20*), koji je kardinal Alessandro darovao sakristiji Sikstinske kapele. Likovi predstavljeni na minijaturi zapravo su skupni portret članova obitelji Farnese, koja upravo u doba izradbe minijature (1547. kao hipotetički *terminum post quem* nastanka) dostiže zlatno doba svoga utjecaja i moći. Potom se ukratko razmatra hipoteza o mogućoj Klovićevoj suradnji s flamanskim majstorom Pieterom Breughelom, koji je između 1554. i 1556. godine boravio na dvoru kardinala A. Farnesea u Rimu. Obrađuju se usporednice motiva i načina izvedbe Michelangelova »Posljednjeg suda« u Sikstinskoj kapeli i Klovićeve istoimene minijature u *Lekcionaru Towneley* te obja rađa smještaju u izračje protu-reformacijskih gibanja onodobne crkvene politike pape Pavla III. Zanimljiv je i kratak kuriozum o štovanju A. Farnesea prema rimskom caru i progonitelju kršćana Dioklecijanu, čiji je lik naslikan na zidu kardinalova ljetnikovca u Capraroli.

Na kraju knjige nalazi se popis literature (139–144), kazalo imena (145–149), sažeci na talijanskom (153–156) i engleskom (157–160) jeziku i bilješka o autorici (161). Knjiga je obogaćena brojnim crno-bijelim ilustracijama i ilustracijama u boji.

Opsegom neveliko, ali sadržajem i metodološko-znanstvenim pristupom dragocjeno djelo Ivane Prijatelj Pavičić vrijedan je uradak koji ne predstavlja samo dobitak za proučavatelje umjetničke baštine jednog od najcjenjenijih hrvatskih likovnih umjetnika prošlih vjekova, već je iznimno poticajno štivo i za istraživače onodobne crkvene i kulturne povijesti, ali i prebogatog i nikada dovoljno iščitanog i istraženog pletera hrvatsko-talijanskih kulturnih veza i prožimanja u prošlosti.

Lovorka Čoralić

Stanko Josip ŠKUNCA, *Franjevačka renesansa u Dalmaciji i Istri: opservantska obnova i samostani Provincije sv. Jeronima u 15. st.*, Franjevačka provincija sv. Jeronima u Dalmaciji i Istri – Zadar, Split, 1999., 207 str.

Fra Stanko Josip Škunca (1937.), član Franjevačke provincije sv. Jeronima (Zadar), višegodišnji je proučavatelj crkvene, poglavito franjevačke povijesti na hrvatskom prostoru. Najnovije autorovo djelo cjelovit je i sadržajan pregled opservantske obnove u Dalmaciji i Istri, promatran i raščlanjen kroz onodobna crkveno-povijesna gibanja i konkretno iskazivanje i prinose franjevačke renesanse na području Provincije sv. Jeronima.

Knjigu otvara uvod (»Umjesto predgovora«, 5–8) iz pera Atanazija J. Matanića, koji sadrži kratak osvrt na Škuncin uradak, s naglaskom na značaj dolaska i djelovanja franjevača u Istri i Dalmaciji. U uvodnom slovu samoga autora (9–11) ukratko se ukazuje na cilj rada, dosadašnje spoznaje crkvene historiografije koja se bavila proučavanjem franjevačke povijesti (D. Fabijanić, E. Fermendžin, V. Brusić, D. Mandić, P. Runje), uporabljena vrela (papina pisma objavljena u »*Bullarium franciscanum nova series*«, I–IV,

1929–1990. te »Regestum Observantiae Cismontanae 1464–1488«, objavljeno 1983.) te iznosi kratak pregled rada prema temeljnim problematskim cjelinama knjige. U sklopu početnog dijela teksta sadržan je i popis kratica češće uporabljenih izvora i literature (13–14).

Knjiga je sadržajno i tematski podijeljena na četiri cjeline. Prvi dio, naslovljen »Povijesni okvir« (15–39), sadrži »povijesno-franjevački« okvir koji je prethodio opservantskim reformama i urodio pravom franjevačkom renesansom na našim prostorima. Ukazuje se na početke prisutnosti male braće na dalmatinskoj obali (samostan sv. Frane u Zadru, prema buli pape Grgura IX., 1228. god.), osnutak franjevačke *Provincia Sclavonicae S. Seraphini* (između 1227. i 1230.; od 1393. *Provincia Dalmatiae S. Hieronymi*) te njezinu podjelu na pet kustodija (Zadarska ili Splitska, Dubrovačka, Dračka, Rapska i Istarska). Autor se potom bavi tijekom pokreta opservancije u franjevačkom redu (podjela Reda na opservante – opslužitelje i konventualce – samostanci), ulogom pokretača opslužiteljske reforme bl. Paoluccija dei Trinci iz Foligna i Ivana de Stronconija, kao i glasovitih autoriteta Reda sv. Bernardina Sienskog, bl. Alberta iz Sarteano, sv. Jakova Markijskog i sv. Ivana Kapistrana te pokušajima obnove jedinstva Reda (za papâ Martina V. i Eugena IV.). Ukratko se predstavljaju opće političke prilike u hrvatskim krajevima od 1358. do 1463. godine, navode primjeri obdržavanja siromaštva u Provinciji sv. Jeronima do XV. stoljeća te djelovanje opslužitelja na području Bosanske vikarije. Druga cjelina (»Opservantska obnova u Dalmaciji i Istri«, 41–100) središnji je dio knjige, podijeljen na više zasebnih tematskih odsječaka i poglavlja. Opservantska obnova u Dalmatinskoj provinciji sv. Jeronima odvijala se, razlaže autor, u izrazito složenim uvjetima. S povlasticama Bosanskoj vikariji da osniva svoje samostane na mirnijem i gospodarski stabilnijem području, nije se mogla složiti Provincija sv. Jeronima, čiji je teritorijalni integritet tada bio ugrožen. Za samostane sjeverne Dalmacije koji su priključeni Bosanskoj vikariji utemeljena je Kustodija sv. Jeronima, sa sjedištem u Ugljanu (osnovana 1430.). Istodobno, opslužiteljsko je gibanje zahvatilo i Provinciju sv. Jeronima (koncem XIV. i početkom XV. st.), a njezin je predvodnik bio fra Nikola Trogirani, učeni teolog i senjski biskup (1436.–1437.). Uključivanje dalmatinskih opservanata u Bosansku vikariju bio je tek privremen korak za ostvarenje ideja opservancije u samoj provinciji. Autor nadalje prati nastojanje fra Nikole Trogirana i njegovih istomišljenika kako bi se opservantski samostani Kustodije sv. Jeronima (Ugljan, Pašman, Podnovi, Trogir i Krapanj) odcjepili od Bosanske vikarije i priključili Dalmatinskoj provinciji, čime bi se reformne zasade unijele i u njihovu provinciju. Ukazujući potom na neodlučno stanje na području Dalmatinske provincije opservanata, autor zaključuje da je ono okončano 1447. godine, kada su reformirani samostani odvojeni od Bosanske vikarije i sa svojim vikarom stavljeni pod izravnu vlast cismontanskog vikara za opservante. Slijedi prikaz opservancije na dubrovačkom području od 1428. do 1447. godine. Važnu je ulogu pritom imala činjenica da je na tome području bila prisutna Bosanska vikarija sa svojim samostanima u Stonu, Korčuli, Rožatu, Slanom i Konavlima. Prikazuje se reformirana djelatnost u dubrovačkom samostanu male braće i na Daksi, naglašava uloga fra Jakova Markijskog i vikara dubrovačkog samostana, djelovanje Dubrovčana da se svi samostani Republike sjedine u jedan entitet (Dubrovačku kustodiju pod Bosanskom vikarijom), ukazuje na sukobe s upravom

Dalmatinske provincije te prijelaz izravnog nadzora nad samostanima u ruke generalnog vikara opservanata. Razdoblje povijesti Dalmatinske opservantske provincije 1447.–1464. godine prikazano je kao poglavita težnja za ujedinjenjem postojećih i otvaranjem novih samostana. U zasebnim je poglavljima predstavljena rasprava nastala u svezi s nalaženjem smještaja fratara opservanata iz samostana sv. Križa u predgrađu Zadra, koji je bio – zbog osmanlijske opasnosti – određen za rušenje. Problem ujedinjenja dalmatinskih fratara nastavljen je i u idućim godinama. Važna godina iz toga razdoblja bila je 1464., kada se u rujnu na Pašmanu održava kapitul ujedinjenja i stvaranja Bosansko-dalmatinske provincije (vikar bl. Bernardin iz Aquile). Time zategnuto stanje nije okončano te 1467. generalni kapitul u Mantovi poništava bosansko-dalmatinsku uniju, ali – krivo obaviješten – papa Pavao II. zabranjuje diobu dalmatinske i bosanske provincije. Godinu dana potom mletački dužd Cristoforo Mauro (Moro) strogo naređuje izgon bosanskih fratara iz Dalmacije. Naposljetku, na generalnom kapitolu u Bolsenu (1469.) potvrđeno je poništenje bosansko-dalmatinske unije i naređeno da sedam dubrovačkih reformiranih samostana ostane u sastavu Dalmatinske provincije.

Treća cjelina (»Samostani«, 101–171) pruža povijesni pregled starijih i novih, nereformiranih i reformiranih samostana u Provinciji, utemeljenih do 1517. godine, s posebnim osvrtom na njihov odnos prema reformama. Razdijeljeni prema područjima pripadnosti, redom su prikazani sljedeći samostani: 1. Zadarsko-splitsko područje (A. Stari i noviji samostani Dalmatinske provincije: Zadar – sv. Frane i sv. Križa, Pag, Bribir, Skradin, Šibenik i Krapanj, Trogir, Split – Poljud – Poljica, Hvar; B. Samostani Kustodije sv. Jeronima Bosanske vikarije: Pašman, Novigrad, Ugljan); 2. Dubrovačko područje (A. Samostani Dalmatinske provincije: Dubrovnik – Mala braća, Daksa; B. Samostani Stonske kustodije u Bosanskoj vikariji: Ston, Korčula, Rožat, Slano, Pridvorje; C. Noviji dubrovački samostani: Orebići, Lopud i Cavtat); 3. Rapska kustodija (Rab i Kapor, Senj, Trsat, Modruš, Krk i Košljun, Cres, Osor-Nerezine); 4. Istarska kustodija (Pula i Veruda, Bale, Rovinj, Poreč i Vrsar, Piran, Kopar, Trst i Mulj, Pazin, Motovun) te 5. Dračka odnosno Kotorska kustodija (Drač, Lješ, Skadar, Ulcinj, Bar, Budva, Kotor i Tivat). Četvrta cjelina (»Opservantski vikari Provincije sv. Jeronima, 1430–1517«, 173–180) pregledan je pokušaj utvrđivanja kronotakse starješina Provincije, koji su do 1517. godine nosili naslov vikara, za razliku od provincijala koji su u pravilu bili konventualci.

U »Dodatku« (185–199) donosi se kronološki pregled povijesnih događanja u Provinciji, popis nereformiranih samostana Provincije sv. Jeronima (do 1517.), popis reformiranih samostana Provincije sv. Jeronima i Dubrovačke vikarije (do 1517.) te prijepis (u izvorniku na latinskom ili zajedno s prijevodom na hrvatski jezik) važnijih dokumenata iz povijesti Provincije. Na kraju knjige nalaze se kazalo imena i sadržaj (200–207).

Povijest franjevačkog reda u Hrvata iznimno je istraživački zanimljiva problematika kojom su se, usporedo s počecima hrvatske (crkvene) historiografije, bavili brojni proučavatelji (najčešće i sami pripadnici) toga reda. Odsječak iz njihove povijesti, u ovom djelu zorno nazvan »franjevačkom renesansom«, značajem je prevažno razdoblje koje je – zahvaljujući maru i istraživačkim naporima autora knjige – rasvijetljeno s obzirom na neke dosad malo poznate i nedovoljno isticane povijesne pojedinosti. Oslanjajući se na dosadašnje spoznaje historiografije, ali i brojnu izvornu građu, autor je sustavno i pregledno

iznio uzročnosti, tijek i posljedice opservantske obnove u Hrvatskoj. Stoga ovo djelo možemo držati dragocjenim prinosom povijesti franjevacu, ali i crkvene događajnice u Hrvata tijekom njihove prebogat i nikada dovoljno istražene prošlosti.

Lovorka Čoralić

Makarski biskup fra Bartul Kačić Žarković (Brist, 1572. – Sućuraj, 1645.): Život – djelo – vrijeme, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Sućurju, 24. lipnja 1995., Sućuraj, 1999., 298 str.

Fra Bartul Kačić Žarković (1572.–1645.) odvjetak je drevnoga hrvatskoga plemićkog roda Kačić. Studirao je teologiju na učilištu franjevačkog reda u Napulju, gdje je oko 1605. godine djelovao kao profesor. Oko 1613. prelazi u Zagreb, gdje se do 1615. spominje kao prvi lektor novoosnovanoga teološkog studija franjevačkog reda na Kaptolu. Makarskim biskupom imenovao ga je papa Pavao V. 1615. godine. Biskup je uglavnom djelovao u svome zavičajnom samostanu u Zaostrogu, odakle je prema potrebi odlazio u stolno mjesto svoje biskupije. Iz Makarske odnosno Zaostroga poduzimao je službena putovanja u inozemstvo (Rim, Beč, dalmatinski gradovi) izvan Osmanlijskoga Carstva (kojega je bio podanik), kao i diljem svoje biskupije i u susjedne biskupije koje su se nalazile pod osmanlijskom vlašću i nisu imale vlastite biskupe. Potkraj života fra Bartul je (2. srpnja 1644.) zamolio Kongregaciju Propagande da mu za pomoćnoga biskupa s pravom nasljedstva dodijeli teologa i uglednog franjevca Bosne Srebrene fra Petra Kačića iz Makarske. Predviđajući nadolazeća ratna događanja (Kandijski rat, 1645.–1669.), fra Bartul je sasvim napustio područje svoje biskupije i Osmanlijskog Carstva i najkasnije početkom 1645. godine preselio na mletačko područje, na istočni kraj otoka Hvara u uvalu sv. Jurja (Sućuraj), gdje je proveo posljednje dane svoga života. Umro je u svojoj kući u Sućurju 25. lipnja 1645. i po vlastitoj želji pokopan je u župnoj crkvi sv. Jurja u kapelici koju je sam podigao kao obiteljski mauzolej.

Fra Bartul je autor niza pisama na talijanskom i latinskom jeziku, koja predstavljaju izvješća Svetoj Stolici o stanju u Makarskoj biskupiji. Autor je i rukopisa pisanog bosančicom na hrvatskom jeziku, koji sadrži biskupove osvrte na različite teološke i povijesne teme (poglavito iz prošlosti Makarske biskupije).

Od 23. do 25. lipnja 1995. obilježena je u Sućurju na Hvaru 350. obljetnica smrti makarskog biskupa fra Bartula Kačića Žarkovića. U sklopu obljetnice održan je 24. lipnja iste godine znanstveni skup o biskupu Bartulu i povijesti mjesta Sućuraj. Zbornik radova sa znanstvenog skupa objavljen je u izdanju više nakladnika: Županije splitsko-dalmatinske, Općine Sućuraj, Hvarsko-bračko-viške biskupije i Župe sv. Jurja, Sućuraj.

Uvodni dio Zbornika sadrži »Predgovor« (7–8) iz pera uredništva (fra Augustin Tomas, Srđan Kačić Bartulović). Prvi dio Zbornika uključuje uvodne riječi mons. Slobodana Štambuka, biskupa hvarsko-bračko-viškog, prigodom znanstvenog skupa (11–12) te izvješća Nikole Anića i fra Karla Jurišića o tijeku priprema za obilježavanje 350. obljetnice biskupove smrti (13–16).